De vrouw en het nationaalsocialisme

Hilda Verwey-Jonker

bron
Hilda Verwey-Jonker, *De vrouw en het nationaalsocialisme*. Van Gorcum & Comp., Assen 1937

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/verw021vrou01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Stichting Menno ter Braak

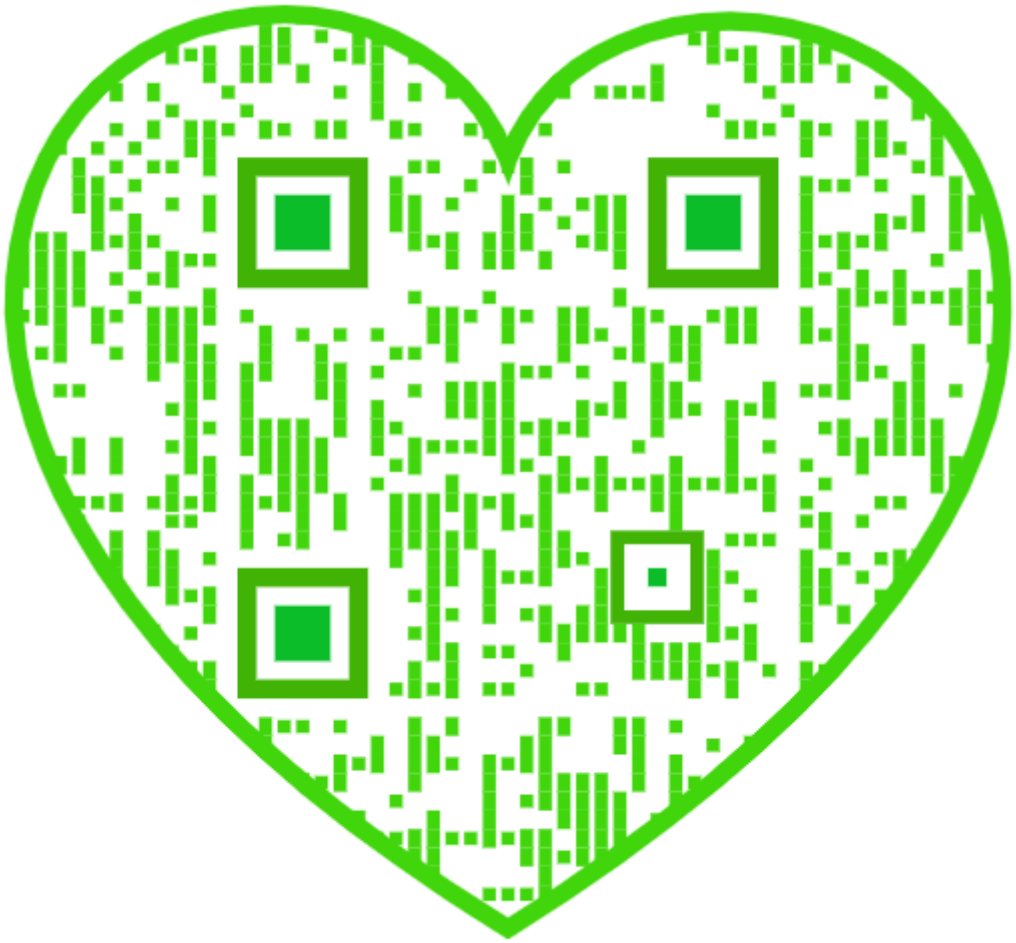

De Vrouw en het Nationaalsocialisme.

I. Hoe denkt het Nationaalsocialisme over de vrouw?

Het is niet gemakkelijk om op grond van de verschillende uitlatingen van nationaalsocialisten een oordeel te vormen van hun denkbeelden over de vrouwen: het is moeilijk om uit hun woorden een uitspraak te formuleren, die zou kunnen gelden als het oordeel van *het* nationaalsocialisme over *de* vrouw. In de eerste plaats omdat het nationaalsocialisme zich zelden op dit punt heeft geuit: het heeft de vrouwen in de aanvang vrijwel over het hoofd gezien. In de tweede plaats omdat *het* nationaalsocialisme feitelijk niet bestaat: er bestaan in verschillende landen achtereenvolgens rechtsnationalistische revolutionaire bewegingen, grote, 'volkse' politieke partijen en een diktatoriaal staatsregime. Dit alles noemt zich nationaalsocialisme, maar in elk stadium hebben de woordvoerders een ander streven en de woorden een andere betekenis. Ook de vrouwenpolitiek van het nationaalsocialisme wordt pas duidelijk als men haar beschouwt in verband met de sociale achtergrond en de politieke situatie van het ogenblik.

Drie gebieden zijn voor een volledig beeld van deze politiek van belang: de staat, de arbeidsmarkt en het huwelijk.

De vrouw in de staat.

De plaats van de vrouw in het staatsleven is voor de nationaalsocialistische en fascistische partijen aanvankelijk geen probleem. Principieel wijzen zij de gelijkstelling van man en vrouw af. De staat is het arbeidsterrein van de

man. Ze is - zegt Rosenberg - ontstaan als ‘Männerbund’ het is een misvatting, dat het gezin de cel zou vormen, waaruit de staat is opgebouwd:

> ‘Der Staat ist nirgends die Folge eines gemeinsamen Gedankens von Mann und Frau gewesen, sondern das Ergebnis des auf irgendeinen Zweck zielstrebig eingestellten Männerbundes’. (Der Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts p. 485).

en daarop is ook zijn politieke oordeel gevestigd:

> ‘.... dasz ein grundsätzlich zugestandener, dauernder staatlicher Einflusz der Frau den Beginn des offenkundigen Verfalls darstellen musz’. (t.a.p. p. 494-495).

Deze uitspraken zijn karakteristiek voor de beginperiode van een gekonsolideerde nationaalsocialistische partij in Duitsland, waarin men zich begint te realiseren, dat men de vrouwen in de partij niet gebruiken kan. De tijd van de kleine felle nationalistische bewegingen, van de vrijkorpsen en ‘Putschen’ was voorbij. De Duitse nationalisten schaarden zich om Hitler, die na zijn proces de legale weg betreden had. Het program van Feder en de ‘mythologie’ van Rosenberg gaven aan de jonge partij de nodige geestelijke ruggesteun. Het eerste en voornaamste doel van de partij werd propaganda.

Men heeft in die propaganda bewust ook de vrouwen betrokken. Echter niet in de eerste plaats de vrouwelijke staatsburgers: men wist zeer goed, dat een belangrijk deel van de vrouwen niet warm liep voor haar staatsburgerschap. Men heeft een beroep gedaan op haar ‘vrouwelijke’ capaciteiten: op haar medelijden, haar hulpvaardigheid, haar sentimentaliteit. De vrouwen moesten als aparte groep behandeld en voor een aparte taak gesteld worden.

De positie van de vrouwen binnen de partij wordt daarom veranderd. Van de N.S.D.A.P. waren van het begin af aan vrouwen lid geweest. Zij waren weinig talrijk, maar overtuigde en bewuste nationaalsocialisten. Maar als

massa-organisatie voor vrouwen is de politieke partij ongeschikt. Reeds in 1923 was door Elsbeth Zander voor haar een 'Deutsche Frauenorden Rotes Hakenkreuz' gesticht. In 1931 echter wordt door de partij zelf in elke 'Ortsgruppe' een afdeling voor vrouwen opgericht. Deze 'Frauenschaften' staan onder leiding van de Ortsgruppenführer en hebben tot doel: 1. geistig-kulturelle Erziehung. 2. nationalwirtschaftliche hausfrauliche Erziehung. 3. caritative Arbeit.

Dit wil dus zeggen, dat voortaan de vrouwelijke leden van de N.S.D.A.P. hun aktiviteit op deze gebieden moesten aanwenden en dat elke mogelijkheid om politieke invloed uit te oefenen in de politieke groepen voor hen gesloten was. Met de politiek hadden de vrouwen zich niet te bemoeien: in diezelfde tijd vallen uitspraken[1] als:

> 'Eigentlich will die Frau gar nicht einmal wählen. Die Frauen sind nun einmal unpolitisch von Natur'.
> (Pfarrer Bolte: Was hat die Frau vom Nationalsozialismus zu erwarten? 'Der Rote Adler' 1931).

De 'Entpolitisierung' van de vrouwen werd in alle suborganen van de N.S.D.A.P. konsequent doorgevoerd. Sinds einde 1930 mogen b.v. de vrouwelijke studenten niet meer behoren tot het grote N.S. Studentenverband, maar zij worden in een aparte organisatie ondergebracht. In deze periode spelen de vrouwen in de politiek nog maar een passieve rol: men gebruikt hun hulp, hun propagandistische kwaliteiten en hun stemrecht, maar zelf invloed uitoefenen kunnen zij niet.

***

Natuurlijk kon men in de 'systeemtijd' geen voorstellen

1) Deze en enkele volgende citaten zijn ontleend aan een gestencilde bundel citaten en uittreksels, die in 1932 samengesteld is vanwege de Soz. Partei Deutschlands, getiteld: 'National-Sozialismus und Frauenfragen'.

doen om de vrouwen het stemrecht te ontnemen. Maar thans, na de omwenteling, nu het stemrecht een geheel andere funktie gekregen heeft, nu zou er op grond van de boven weergegeven denkbeelden alle reden zijn om de vrouwen van de stemplicht, die zij immers zelf niet wensen, te ontheffen. Dit is echter na 1933 niet geschied en voorstellen om voor haar het stemrecht af te schaffen zijn ook binnen afzienbare tijd in Duitsland niet te verwachten. We zien namelijk, dat met het aanbreken van de periode der machtskonsolidatie de lijn is omgebogen en dat in steeds sterker tempo de vrouw weer wordt teruggehaald naar de politiek. Van 'entpolitisieren' is geen sprake meer. Integendeel, meer dan ooit, meer dan in enig land ter wereld, worden nu de vrouwen opzettelijk, nadrukkelijk en onophoudelijk betrokken in het leven en bij de daden van de staat.

Men heeft n.l. in Duitsland de vrouwen nodig. Bijna elke ekonomische maatregel, die de Duitse regering neemt, heeft betrekking op de taak van de huisvrouw. Zìj moet met het lagere vetrantsoen zien rond te komen en zìj moet Ersatzen vinden voor de waren, die niet te krijgen zijn. Zij moet ook overreed worden om de Duitse produkten te verkiezen boven buitenlandse. Tenslotte moet zij meehelpen om waardeloze, maar voor de industrie nog bruikbare produkten uit de vuilnisbak te houden.

Met de stijgende oorlogskansen komt bovendien het besef, dat in oorlogstijd een land afhankelijk is van de vrouwen. En met 'Gründlichkeit' worden thans ook reeds de vrouwen systematisch in hun oorlogstaak geoefend. Maar dit alles is onmogelijk als men de vrouwen niet in de politiek betrekt: willen deze maatregelen enige kans van slagen hebben, dan moeten de vrouwen weten *waarom* ze genomen worden.

Daarom wordt thans aan de politieke opvoeding van de vrouwen de grootste aandacht geschonken. In de brochures voor vrouwen vindt men geen woord meer over de mannenstaat, integendeel: reeds twee jaren achtereen heeft Hitler te Neurenberg gesproken over de samenwerking van man en vrouw, zonder welke geen staat kan bestaan. En, ondanks Rosenberg, die voor de feministische vrouwenbewegingen slechts hoon en smaad over had, publiceert thans de officiële Duitse 'Frauenwarte' in haar laatste nummer een rijk geïllustreerd artikel over 'grote Duitse vrouwen'. Tegenwoordig hoort ook de feministe Helene Lange daar weer bij.

Hierdoor komen de vrouwen, politiek gesproken, weer in een geheel andere positie. Men zal haar aanmoedigen in het verkrijgen van politieke kennis en zorgvuldig de nadruk leggen op de waarde van het staatsburgerschap. Van een werkelijke uitoefening van staatsburgerlijke rechten, zoals wij die in demokratische landen kennen, is natuurlijk geen sprake. Het is zelfs de vraag of de zeer machtige vrouwenorganisaties het wel ooit tot het voeren van een zelfstandige politiek zullen brengen. Het feit, dat zij in vier jaar nu al hun derde 'Reichsführerin' bezitten, bewijst, dat bij meningsverschillen met de mannelijke machthebbers de vrouw het onderspit delft. Maar men zal stellig met de vrouwen meer rekening moeten houden, dan men vroeger heeft verwacht.

***

De N.S.B. in Nederland is nog niet toe aan het stadium van de doorwerkte en logisch samenhangende maatschappijtheorie en van de tot in de details uitgewerkte partijorganisatie en -programma's. Haar politiek is er nog een van leuzen en uitroeptekens. En ze is ook de vraag van

de politieke positie van de vrouw in het fascisme opgelost in de volgende zinsneden:

> ‘De vrouw is het hart van het volk.
> Haar taak is niet dezelfde als die van den man.
> De vrouw is de draagster van den Godsdienst, van traditie en zeden en de hoedster van den huiselijken haard.
> De man is degene, die in het openbaar in de Maatschappij en in den Staat werkt.
> In de doordringende zedelijke gemeenschap, die Huwelijk heet, vormen man en vrouw, deze tegengestelde polen van menschelijkheid, de eenheid, de kern, waarop de staat berust.
> Waar het huwelijk voor de vrouw echter haar vervulling en haar geestelijk doel mag heeten, is het voor de man slechts de voorwaarde en de basis ter bereiking van het zijne: staatsburger te zijn.’ Enz. enz.
> (G.F.J. Gunning, ‘De vrouw en het fascisme’. Nenasu Utrecht z.j.).

Voorlopig staat de N.S.B. dus blijkbaar nog op het standpunt, dat de N.S.D.A.P. al weer hard aan het verlaten is: ze wil slechts mannelijke staatsburgers erkennen. Tegelijkertijd laat de N.S.B. wel vrouwen als partijleden toe - en klaarblijkelijk nemen zij daar dezelfde positie in als de mannen, met de restriktie, dat zij nooit leidende funkties bereiken. Ook in dit opzicht treft de analogie met de opvattingen, die heersten in het Duitse nationaalsocialisme omstreeks de tijd van de Hitlerputsch in München (November 1923). Het meest karakteristieke van die opvattingen is, dat zij onklaar en onuitgewerkt zijn.

De vrouw als arbeidster.

In het nationaal-socialistische standpunt ten aanzien van de arbeid van de vrouw zijn eveneens elkander tegenstrevende opvattingen en tendenzen te onderscheiden. Toch staat in ieder geval één ding vast: dat het nationaalsocialisme niet bereid is de vrouw op de arbeidsmarkt als de volkomen gelijkwaardige van de man te aanvaarden. Vrouwen, die arbeiden, nemen niet alleen feitelijk, maar

ook in principe een uitzonderingspositie in. Welke deze positie is, hoe groot de arbeidsgelegenheid is voor vrouwen en over welke beroepen deze zich uitstrekt, dat is een vraag, die zowel theoretisch als praktisch op zeer verschillende wijzen is opgelost.

In de eerste periode van de nationaal socialistische beweging in Duitschland, maar ook in andere landen, keert men zich principieel tegen elke maatschappelijke betaalde arbeid voor vrouwen. De plaats van de vrouw is het huisgezin, haar opleiding moet uitsluitend op haar toekomstig moederschap gericht zijn. Hitler schijnt in Mein Kampf deze mening te zijn toegedaan. Dit standpunt heeft niets verwonderlijks indien men bedenkt, dat het nationaalsocialisme nauw verwant is aan de voor-oorlogse opvattingen en neigingen, die leefden in de reactionaire officiers- en ambtenaarskringen, waarin het ontstond. Bovendien is er onder de oud-frontstrijders, uit wier ontgoocheling en teleurstelling de eerste felle verzetstromingen hun daadkracht ontvingen, veel verbittering tegen de vrouwen en meisjes, die in oorlogstijd de betrekkingen hadden gekregen, waarop zij recht meenden te hebben. Afschaffing van de vrouwenarbeid scheen een oplossing te zullen worden voor hun direkte nood. Precies hetzelfde argument is in krisistijd door Nederlandsche prae-fascisten uitgesproken.

In de langzaam groeiende theorie van het nationaalsocialisme wordt dan uitdrukkelijk het maatschappelijk verschil tussen mannen en vrouwen geformuleerd en gewaardeerd:

> '..... dasz der Mann auf allen Gebieten der Forschung, Erfindung und Gestaltung dem Weibe überlegen ist, dessen Wert aber auf den ebenso wichtigen, *alles* andere voraussetzenden Wert der Blutserhaltung und Rassenvermehrung beruht'. (Rosenberg, t.a/p. p. 483.)

Men zoekt echter tevergeefs naar de uitspraak, dat elke vrouwenarbeid moet worden onmogelijk gemaakt.

Die eis wordt in later jaren dan ook niet meer gesteld. Na 1923 wilde de partij n.l. aanhang verwerven uit alle kringen, uit alle klassen van de bevolking. Ze richtte zich ook bewust tot de werkende vrouwen. Deze vrouwen heeft men beloofd, dat natuurlijk voor de niet-huwende vrouw en voor het jonge meisje een arbeidsveld en een broodwinning open moesten staan.

Het lijkt mij een te gemakkelijke oplossing van de kwestie om dergelijke uitlatingen mét de samensteller van 'Nationalsozialismus und Frauenfragen' eenvoudig als 'Agitationslüge' te brandmerken. Dit standpunt hebben leiders van de N.S.D.A.P. niet alleen ingenomen om de stemmen van de arbeidende vrouwen te trekken. Zij zagen ook wel degelijk de maatschappelijke noodzaak om de vrouwenarbeid te handhaven: de moderne industrie kan niet buiten de goedkope meisjesarbeid, waaraan bovendien nog talloze andere voordelen verbonden zijn. Het belang van de werkgevers zal in deze tijd minstens even hard meegesproken hebben als dat van de winst voor de partij.

Toch denkt men er niet over na de erkenning van de noodzaak van vrouwenarbeid, deze nu ook geheel vrij te laten. Uitspraken *tegen* de wenselijkheid van bepaalde soorten beroepsarbeid ontmoet men vóór 1933 even vaak. Na de omwenteling, toen de nationaal-socialistische regering ten aanzien van de vrouwen in overheidsdienst de handen vrij had, is dit tweeslachtige standpunt blijven bestaan. Er zijn vrouwen ontslagen met het motief, dat zij voor mannen plaats moesten maken. Er zijn leraressen overgeplaatst naar meisjesscholen, omdat de opvoeding van jongens voortaan geheel in mannelijke handen

zou moeten zijn, en er zijn er daarna ontslagen aan de meisjesscholen, omdat ook daar nog een deel van de mannelijke onderwijskrachten moest worden ondergebracht.

Het aantal studerende meisjes is beperkt: gekontingenteerd op 10% van het totaal aantal studenten. Zeer duidelijk ziet men de inkonsequenties van het regime ten aanzien van de vrouwelijke artsen: kort na de omwenteling heeft men - waarschijnlijk op aandrang van mannelijke doktoren - de ziekenfondspraktijk verboden aan alle vrouwelijke artsen, die getrouwd waren of uit andere bronnen voldoende inkomsten hadden. Daarmee werd voor een groot aantal vrouwen de mogelijkheid om een praktijk uit te oefenen geheel afgesloten. Tegelijkertijd nam men in ziekenhuizen en klinieken geen vrouwelijke assistenten meer aan, zodat het voor vrouwen onmogelijk werd de praktijkjaren te krijgen, nodig om zich als specialist te vestigen.[1)]

Door al deze maatregelen is het aantal vrouwelijke medische studenten natuurlijk zeer snel gezonken. Tot 1936, want toen kwam men tot het besef, dat ook de vrouwelijke artsen zouden moeten worden betrokken in de oorlogsvoorbereiding, vooral als plaatsvervangsters van de mannen, die naar het front zouden moeten. Bovendien kwam er gebrek aan kursusleidsters bij de ‘Bund Deutscher Mädel’, die op grote schaal Rode Kruiskursussen organiseert. Dit laatste jaar is er dus weer een intensieve propaganda ingezet voor de medische studie voor vrouwen.

De juridische studie daarentegen is op het ogenblik voor vrouwen praktisch gesloten. Er zijn officiële uitspraken, die de ongeschiktheid van de vrouw om juridisch te denken vaststellen[1)]. Waarschijnlijk betekent dit, dat er nog genoeg mannelijke juristen beschikbaar zijn.

1) Zie: HILARY NEWITT, Women must choose. London 1937.

1) Zie: HILARY NEWITT, Women must choose. London 1937.

Dezelfde tendenzen vindt men in de industrie. Men is begonnen met pogingen om de vrouwen zo veel mogelijk uit de fabrieken en de kantoren te halen en hun arbeid te verschaffen in de huishoudingen. Premies aan huisvrouwen, die zich bereid verklaarden om een meisje op te leiden, moesten dit proces vergemakkelijken. De laatste jaren hoort men daar niet meer van. Integendeel, een korrespondent van de N.R.C. deelt mee, dat een nationaalsocialistische vrouw betoogd heeft, dat de gezinnen met veel kinderen het eerst zouden moeten profiteren van de aanwezige dienstmeisjes. Huisvrouwen met een of twee kinderen moeten het maar zonder hulp stellen!

Er is in Duitsland dus niet meer voldoende huispersoneel: de meisjes en vrouwen trekken weer naar de fabrieken. Echter ook daar weer alleen naar bepaalde bedrijven. In de textielindustrie, waar door gebrek aan grondstoffen malaise heerst, raadt men haar ook nu nog aan een betrekking in de huishouding te zoeken. In de oorlogsindustrie worden tegelijkertijd getrouwde vrouwen tewerk gesteld.

Een onverdacht getuigenis van het feit, dat in Duitsland vrouwenarbeid op grote schaal voorkomt, heeft Frau Scholtz-Klink, 'Reichsführerin van de N.S. Frauenschaft' in een rede te Neurenberg afgelegd. Volgens het verslag heeft zij daar o.a. gezegd, dat 'boze tongen buiten Duitsland beweren, dat de arbeidsmogelijkheid van de Duitse vrouw zich uitsluitend bepaalt tot kinderen en keuken, maar (dat zij daartegenover stelde), dat 11½ millioen vrouwen werkzaam zijn in de Duitse bedrijven, in kantoren en winkels, in ziekenhuizen en scholen en op vele andere plaatsen.' (N.R.C. 11 Sept. '37).

Een dergelijke mededeling beschouwt men buiten Duitsland lang niet als een onverdeeld gunstige omtrent de

toestand van de vrouwen. Dit cijfer zegt in de allereerste plaats iets over de levensstandaard van de bevolking. Het toont aan, dat er talloze getrouwde vrouwen in Duitsland werken, niet uit voorkeur, maar uit noodzaak. Ten overvloede wordt dat feit ook nog eens in dezelfde rede van Frau Schultz-Klink gereleveerd, waar zij het heeft over vrijwillige arbeidsdienst voor meisjes in fabrieken, '*ter ontlasting en het met verlof zenden van arbeidstersmoeders*'.

Over de algemene positie van de vrouw op de arbeidsmarkt, zegt het cijfer van 11½ millioen weinig. Er blijkt b.v. niet uit, of men de vrouwen in de beter betaalde en meer voorbereiding eisende beroepen ook moeilijkheden in de weg legt. Er blijkt niet uit of het regelmatige of losse arbeid is en of er gelijke lonen als voor mannelijke arbeiders worden betaald. Er blijkt hoogstens een inkonsequentie uit ten aanzien van vroegere uitspraken.

***

De houding van de N.S.B. ten aanzien van de vrouwenarbeid is in de door haar uitgegeven brochures slecht geformuleerd en daarom onduidelijk. Door Ds. Hylkema wordt het standpunt van Famke beslist afgewezen. Intussen geeft mevrouw Gunning in 'De vrouw en het Fascisme' de volgende omschrijving van de roeping van de vrouw in de maatschappij:

> 'Die roeping is in de eerste plaats te zijn: wat men is: vrouw dus vrouwelijk. Zelfs al huwt men niet, dan kan men toch zijn taak in de Maatschappij vrouwelijk vervullen.
> Onder vooropzetting van het huwelijk, heeft ook de ongehuwde fascistische vrouw haar taak in het Fascisme. Op het gebied van ziekenverzorging, steun aan behoeftigen, valt veel te doen. Op het gebied van zedelijkheid bevorderen en in stand houden nog meer!'

Hier staat òf een tautologie, want een vrouw kan wel niet veel anders zijn dan vrouwelijk, òf er staat een ernstige

bedreiging voor de arbeidsvrijheid van de vrouw. Zal in het Fascisme een meisje niet meer haar (vrouwelijke) neiging mogen volgen om zich te bekwamen voor elke betrekking, waarvoor ze de kapaciteiten bezit? Zullen alle werkende vrouwen, alle typisten en fabrieksmeisjes, op den duur niets anders meer mogen doen dan behoeftigen steunen en ‘de zedelijkheid bevorderen’?

In de brochure van dr. Hylkema wordt weer uitdrukkelijk gesproken van het recht van elk jong meisje om te studeren of naar kantoor te gaan, ‘als zij zin heeft’. Maar ook daarin wordt er met geen woord over gerept of deze vrouwelijke arbeidskrachten in de toekomst gelijk zullen worden gewaardeerd en beloond als haar mannelijke kollega's. Ook over arbeid van de gehuwde vrouw, een probleem, dat toch in vele opzichten het gehele vraagstuk bepaalt, wordt in het geheel niet gesproken.

**

De vrouw en het huwelijk.

De totaal veranderde opvattingen over vrouwenarbeid hebben tot gevolg, dat nu in de laatste tijd ook de denkbeelden, die van nationaal-socialistische zijde over het huwelijk verkondigd worden, weer geheel anders klinken.

Het was een axioma van het nationaal-socialisme, dat het huwelijk ‘ontaard’ was. Mevrouw Gunning spreekt over ‘een wanbegrip over de verhoudingen van man en vrouw, die eindigen MOEST in een volkomen huwelijksontwrichting. DUS staatsontwrichting’ en gaat dan voort:

> ‘Daarom, wil ooit de samenleving weer goed worden, dan is herstelling van het huwelijk en van het gezin wel het meest fundamenteele, waarmee begonnen moet worden.
> En ziehier een rijk arbeidsveld voor de N.S.B.-vrouw.’
> (t.a.p. p. 6.)

In deze en ook in de meeste Duitse brochures wordt deze 'ontwrichting' toegeschreven aan de moderne moraal en levensopvattingen (die door 'liberalisme, Marxisme en feminisme' besmet zijn), maar ook en vooral aan de vrouwenarbeid. De opleiding van meisjes in intellektuele beroepen, de betrekkelijk hoge lonen, die zij vóór haar huwelijk verdienden, de arbeid van de gehuwde vrouw, dit alles werd als oorzaak genoemd.

De eerste daad van het Duitse nationaalsocialistische regime ten aanzien van de vrouwen is in overeenstemming daarmee een maatregel geweest, die ertoe moest bijdragen, dat de vrouwen de beroepen zouden verlaten en in het huwelijk zich uitsluitend aan haar plichten als huisvrouw zouden wijden. Die maatregel was het besluit om 'huwelijks leningen' mogelijk te maken. Er werd een som geld beschikbaar gesteld voor ieder jong paar, dat in het huwelijk wilde treden en dat niet beschikte over het geld om zich een huis in te richten. Bij de geboorte van elk kind werd een bepaald percentage kwijt gescholden. Voorwaarde voor het verkrijgen van zulk een lening was, dat de vrouw haar beroep moest opgeven.

Niets tekent nu beter de nieuwe toestand en de nieuwe opvattingen dan het volgende bericht:

> 'Heden zijn de wijzigingen in de wet op de leeningen voor jong gehuwden van kracht geworden. Voortaan zullen zij ook worden verleend als de vrouw na het sluiten van het huwelijk blijft meeverdienen. Ook mogen voortaan vrouwen, die reeds met een leening getrouwd zijn, een betrekking aannemen. .....'
> (N.R.C. 2 Okt. 1937.)

Hiermee wordt dus de oude toestand hersteld en min of meer gesanktioneerd. Men moet nu echter niet konkluderen, dat in Duitsland de positie van de getrouwde vrouw in het geheel geen verandering zal ondergaan. Want het nationaalsocialisme, dat nu immers ook de

algemeen geldende moraal bepaalt, heeft over het huwelijk uitgesproken denkbeelden en idealen. Het beschouwt de verbintenis van man en vrouw in de eerste plaats als het middel om kinderen te krijgen en wel *meer* kinderen en *betere* kinderen.

De nationaalsocialistische bevolkingspolitiek grijpt diep in in het persoonlijke leven. Zij suggereert de vrouwen, dat het eervol en goed is om veel kinderen te krijgen. Bovendien streeft ze naar rasverbetering. Enkelen, zoals Darré, gaan daarin heel ver. Van hem is de uitspraak, dat het toch onzinnig is, dat de mensen eeuwen lang met hun paarden en koeien een bewuste teeltkeus hebben toegepast, doch dat het hen zelf veroorloofd is geweest te huwen en zich voort te planten zonder dat op de meest gewenste kombinatie van raskenmerken werd gelet. Ernstige plannen voor een algemene huwelijksregeling van bovenaf zijn er echter waarschijnlijk nog niet. Wel moeten de leden van de weermacht en van S.A. en S.S. toestemming voor hun huwelijk vragen, waarbij in de eerste plaats gelet wordt op het ras van de toekomstige vrouw en op haar vermoedelijk vermogen om gezonde kinderen te krijgen. Voor 'S.S.-Bräute' heeft men speciale scholen, waar zij in nationaalsocialistische zin worden opgevoed.

Ook de maatregelen, die men in Duitsland neemt om erfelijke ziekten tegen te gaan: de sterilisatie van onvolwaardigen, moeten beschouwd worden als een beperking van de vrijheid van het huwelijk. In al deze maatregelen vindt men het streven om het doel van het huwelijk ondergeschikt te maken aan dat van de staat.

Dit alles zal op den duur stellig zijn weerslag moeten vinden in de positie van de vrouw in het huwelijk. Enerzijds zal wellicht haar zelfstandigheid tegenover de echtgenoot groter worden, anderzijds wordt haar persoonlijk leven

langzamerhand totaal ondergeschikt aan het staatsbelang. Dit laatste zal stellig voor vrouwen moeilijk aanvaardbaar zijn. Zo ergens, dan dulden zij hier geen inmenging.

In de wetgeving is nog niet veel veranderd. De scheidingswetten zijn dezelfde gebleven. Alleen zijn scheidingen op grond van de 'Arierwetten' mogelijk geworden, een nieuw scheidingsmotief, dat vrij vaak schijnt te worden gebruikt. Pas als de voorgenomen totale herziening van het Duitse burgerlijk recht een feit zal zijn geworden, kunnen wij zien hoe de nationaal-socialisten zich de burgerlijke positie van de getrouwde vrouw denken. Misschien is het volgende besluit daarvan reeds een kleine aanwijzing: Door ongehuwde moeders, die zelf voor haar kind zorgen, en door ongehuwde vrouwelijke ambtenaren mag voortaan officieel weer de titel 'Frau' worden gebruikt. Dit was weliswaar al onder de republiek van Weimar gebruikelijk, maar in 1933 is dit voorrecht (volgens de N.S. Beamtenzeitung) afgeschaft. Vroeger heeft men dit gebruik stellig aangevoerd als bewijs van de 'ontwrichting' van het monogame huwelijk! Het is nu maar de vraag in hoeverre de nationaal-socialisten zelf met deze ontwrichting door zullen gaan.

II. Hoe denken de vrouwen over het Nationaalsocialisme?

Een uitgesproken of neergeschreven oordeel van vrouwen ten gunste van het nationaalsocialisme is even zeldzaam als een volledig en verantwoord nationaalsocialistisch oordeel over plaats en kansen van de vrouwen in de maatschappij. De vrouwen, die hebben gesproken, bleken

voornamelijk tegenstandsters te zijn[1]. Toch moeten de nationaalsocialistische bewegingen en het nationaalsocialistische regime duizenden geestdriftige aanhangsters gehad hebben en ook thans nog bezielen. Behalve in onbelangrijke krantjes en brochures hebben deze vrouwen zich echter niet geuit.

Haar beweegredenen kennen wij dus nauwelijks: wij weten slechts iets van haar aantal. En dit geldt nog maar alleen voor Duitschland, waar, tenminste in een deel van het land, door middel van verschillend gekleurde stembiljetten de uitslagen voor mannen en vrouwen afzonderlijk werden geregistreerd. De ruimte ontbreekt om van deze cijfers een gedetailleerd overzicht te geven[2]. Tijdens de periode van 1928 tot 1933 was bij alle verkiezingen het percentage vrouwelijke Hitlerstemmen iets lager dan dat van de mannen (1932: 26.5% tegen 28.3%). De achterstand bij de vrouwen in enthousiasme voor Hitler is echter uitsluitend te danken aan de Katholieke districten: in Protestantse streken zijn devrouwendan alin de meerderheid.

Uit het verloop van de cijfers in de opeenvolgende jaren blijkt, dat de vrouwen later tot het nationaal-socialisme kwamen dan de mannen: hun aantal neemt echter regelmatig toe - ook in de Katholieke distrikten: tussen 1928 en 1932 steeg het percentage van de vrouwen van het totaal aantal nationaal-socialistische stemmen in Keulen van 36% tot 46%.

1) Van hen moet in de eerste plaats Oda Olberg genoemd worden, wier studie over het fascisme een der eersten en besten was. Voorts de journaliste Dorothy Thomson en de romanschrijfsters Irmgard Keun en Eva Raadt-de Kanter. Kort geleden heeft een jonge Engelse sociologe, Hilary Newitt, in 'Women must choose' een helder overzicht van het leven van de vrouw in fascistische, kommunistische en demokratische landen gegeven.
2) Gegevens van WERNER STEPHAN in art. 'Wie wählen die Frauen?', 'Die Frau', Nov. 1932.

De geringe afwijking tussen mannen- en vrouwenstemmen voor de N.S.D.A.P. wijst er wel op, dat in de kringen, waar deze partij aanhang verwierf, vele vrouwen eenvoudig stemden zoals haar man,. Dit verschijnsel is in de middenstand het sterkst: arbeidersvrouwen zijn eerder zelfstandig en politiek mondig dan haar sexe-genoten, die een bontmantel en een schoolopleiding bezitten. Men kan ook dat aflezen uit de cijfers: altijd en overal ligt het aantal vrouwenstemmen van de kommunisten beduidend onder dat van de mannen: waar de man kommunist is stemt de vrouw blijkbaar regelmatig S.P.D. of Centrum.

Het heeft echter de N.S.D.A.P. ook niet aan geestdriftige en zeer doelbewuste aanhangsters ontbroken. Wij kunnen deze vrouwelijke aanhang nog weer splitsen in twee groepen. In de eerste plaats was er reeds sinds het ontstaan van het Duitse nationaal-socialisme een kern van rechtsnationalistische vrouwen, die spoedig met Hitlers partij kontakt zochten: de ‘deutsche Frauenorden Rotes Hakenkreuz’ van Elsbeth Zander was een afsplitsing van de Königin Luise-Verein, waarvan de ex-kroonprinses beschermvrouw was. Deze verenigde vrouwen uit de adel, de oude ambtenaren- en legerkringen en zag in het nationaalsocialisme vooral de reactie: het streven naar vooroorlogse verhoudingen.

Er is echter nog een andere groep van vrouwen tot het nationaal-socialisme gekomen. En het is deze kategorie wier oogmerken voor ons op het ogenblik het meest interessant zijn. Dit is de nieuwe aanwas: de vrouwen, die niet nationalistisch georiënteerd waren, die zelfs veelal demokratisch gestemd hadden, maar die nu toch gegrepen werden door de propaganda voor de N.S.D.A.P. Wij weten uit de cijfers, dat dit kiezeressen uit de oude burgerlijke partijen waren, leden van de middenstand, uit kringen van intellektuelen, boeren en winkeliers.

Wat hun bewogen heeft, is zeker niet in de eerste plaats geweest de nauwkeurige bestudering van het nationaal-socialistische program. Men kiest een partij in het algemeen minder uit verstandsoverwegingen dan wel als gevolg van zijn temperament. En zeker geldt dit hier, in de eerste plaats omdat het vrouwen betreft, in de tweede plaats omdat het nationaalsocialisme bij uitstek op het temperament een beroep doet.

De Duitse vrouwen hebben niet voor bepaalde programpunten gekozen. Zij dachten niet aan het militarisme en niet aan het anti-semitisme toen zij Hitler stemden: zij kozen voor een nieuw élan, zij stemden een leider. Zij lieten zich meeslepen door algemene beloften van maatschappelijke verbetering, zij hoopten, dat de eigen onmiddellijke nood zou worden gelenigd. Nood, die in krisistijd bij velen materiaal gebrek betekende, maar die toch voor tallozen, juist onder de Hitlerkiezers, niet anders was dan geestelijke nood: besef van eigen tekortkomingen en geestelijke onmacht.

In het nationaalsocialisme zochten deze vrouwen in de eerste plaats de binding, de solidariteit. Het is geen toeval, dat Hitler naar verhouding minder Katholieke vrouwen trok: haar ontbreekt het niet aan binding. Andere groepen van vrouwen, vervreemd van de kerk, niet opgenomen in een maatschappelijke of religieuze idealistische beweging, vonden hier de vastheid, de normen, de levensvoorschriften, die zij nodig hadden.

In de tweede plaats zochten zij bevrediging voor hun romantische verlangens. De moderne wereld is in werkelijkheid heel on-romantisch, maar in haar geestesuitingen ruimt ze een onevenredig grote plaats in aan de romantiek. Avond aan avond zien deze vrouwen en meisjes op het witte doek de meest verrassende en onwaarschijnlijke huwelijken tot stand komen. De werkelijkheid zegt: verdien je brood en

wees blij als je voor je dertigste een nette boekhouder vindt. En dan komt er een beweging, die de grauwe werkelijkheid veracht, die de bestaande verhoudingen doorklieven, omverwerpen wil. Een beweging, die niet praat over geldverdienen en die de vrouwen de begeerlijkste rang: die van gelukkige moeder, geëerde huisvrouw verschaffen zal.

Voor zeer veel meisjes is het nationaalsocialisme in deze zin een bevrijding geweest: het verloste hen van een vrijheid en een zelfstandigheid, die ze niet waardeerden, omdat zij het gemis ervan niet kenden. Het verloste hen ook van de krampachtige pogingen om zich ‘modern’ voor te doen. Al die jaren hadden zij getracht zich aan te passen aan de stelregels en voorschriften van het ‘moderne leven’. Zij rookten en dronken, als daarvoor de gelegenheid was, maquilleerden zich en zochten de vrije omvangsvormen tussen de geslachten. Niet uit vrije wil of overtuiging, maar omdat het goed stond. En hier kwam nu een beweging, die dat niet langer van hen eiste. Hier was een man, die hen het roken verbood!

Tenslotte bracht het nationaal-socialisme een nieuwe instelling tegenover het gezin: het werd weer een eer om kinderen te krijgen! Talloze vrouwen hebben in de afgelopen jaren kinderbeperking toegepast. Ze waren wel overtuigd, dat het nodig was en ze begrepen de argumenten er voor wel. Maar eigenlijk heeft het hen verschikkelijk tegengestaan. Ook in dit opzicht is er een verschil in instelling tussen de arbeiders- en de middenstandsvrouw. De arbeidersvrouw wil geboortebeperking omdat zij zich zelf moet sparen en omdat zij de ekonomische verantwoordelijkheid voor het gezin draagt. De middenstandsvrouw zou eigenlijk wel kinderen willen, want ze heeft er tijd en kracht genoeg voor. Maar dáár is het de man, die de ekonomische verantwoordelijkheid heeft en van hem

gaat daarom in den regel ook het initiatief van de geboortebeperking uit.

Zo hebben vele onpolitieke vrouwen het nationaal-socialisme aanvaard, omdat het hun veroorloofde terug te keren in een denksfeer, waaraan zij nooit werkelijk waren ontgroeid.

_

Met deze korte schets van mogelijke motieven is omtrent de houding van de Duitse vrouw ten aanzien van het nationaalsocialisme natuurlijk nog lang niet alles gezegd. Niet alle Duitse vrouwen hebben zich zo snel gewonnen gegeven. De arbeidsters en arbeidersvrouwen met name, waren niet nationaalsocialistisch en zij zijn het ook nu nog niet. Het nationaalsocialistische regime heeft ook met vrouwelijke tegenstanders moeten afrekenen: inverschillende concentratiekampen zijn afdelingen voor vrouwen, ook terechtstellingen van vrouwen vinden plaats.

Bij deze vrouwelijke tegenstanders vindt men over het algemeen zuivere motieven en een grote consequentie: tot de eerste slachtoffers van het regime behoorde Toni Pfülff, sociaal-demokratisch lid van de Rijksdag, die zelfmoord prefereerde boven het verschijnen met haar fractie bij de openingszitting van de Rijksdag in het Operagebouw in Potsdam. In ‘Die Frau’, het blad van de feministen vindt men tot ver in 1933 moedige en gewetensvolle artikelen over de bedreigingen van het nationaal-socialisme voor de vrouwenarbeid en de positie van de vrouw in de staat.

Het verzet uit deze kringen was echter niet specifiek vrouwelijk. Deze vrouwen ageerden op grond van haar demokratische of pacifistische overtuiging. Zij hebben daarbij argumenten gebruikt, die op vrouwen indruk moesten maken, omdat zij haar direkt betroffen.

Het is ons nu achteraf wel duidelijk, dat de antifascistische propaganda, die zowel van de feministische als van de demokratische kringen uit ging, de vrouwen, die door het nationaalsocialisme werden aangetrokken, niet heeft bereikt. Waarschijnlijk is zij voor hen te ‘moeilijk’ geweest: drommen vrouwen lezen nooit een serieus blad, laat staan een politieke brochure of een intellektueel vrouwentijdschrift, zoals ‘Die Frau’. De propaganda van de socialistische partijen heeft zich altijd te veel gericht tot de arbeiders, die zoveel slechter toegankelijke middenstand is hen ontglipt.

Zolang het nationaalsocialisme toekomstideaal was had het - door omvang, intensiteit en gebrek aan scrupules in zijn propagandamethoden - een wezenlijke voorsprong op alle andere partijen. Het is nu echter geen ideaal meer maar werkelijkheid. In het derde hoofdstuk zal daarom nog moeten worden onderzocht in hoeverre deze werkelijkheid het oordeel van de vrouwen - hun afkeer of wel hun geestdrift - gewijzigd heeft.

***

Natuurlijk zijn er ook hier in Nederland onder de aanhang van de N.S.B. veel vrouwen, die eenvoudig hun man of verloofde zijn gevolgd. Naast hen staan de vrouwen, die zelf de N.S.B. als hun eigen politieke richting hebben gekozen. Ten dele natuurlijk op dezelfde gronden als de Duitse vrouwen en meisjes. Ten dele waarschijnlijk bewuster en minder als noodsprong. Men moet in aanmerking nemen, dat in Nederland in dezelfde maatschappelijke groepen, waaruit in beide landen de fascisten afkomstig zijn, de levensstandaard beduidend hoger is dan in Duitsland. Studenten, die naast hun studie beroepswerk moeten verrichten b.v. zijn hier uitzondering; in Duitsland waren er velen, een gevolg van de inflatie, die spaargelden en

verzekeringen waardeloos maakte. Bovendien hebben de vrouwen in Nederland over het algemeen wel een politieke plaats, ook al hebben ze dan weinig belangstelling voor de politiek: Eens in de vier jaar schrijft hun de familietraditie of de kennissenkring wel een bepaalde lijst voor. Men kan het ook zo uitdrukken: In 't algemeen zijn hier de tegenkrachten machtiger dan in Duitsland (het Calvinisme, de demokratische traditie, en wellicht ook de beginselen van de vrouwenbeweging).

Wanneer er dus hier een vrouw op Mussert stemt, dan zal haar dat allicht meer strijd hebben gekost, dan is er meer overtuiging en vastheid bij.

III. De toekomst van de vrouw in de Nationaalsocialistische staat.

Omtrent de geestesgesteldheid van de nationaalsocialistische staat is ons nu wel reeds zoveel bekend, dat wij weten dat altijd onder het nationaal-socialisme het staatsbelang vóór zal gaan. Het gaat voor wensen en denkbeelden van de individuen, maar ook voor verwezenlijking van de opvattingen en theorieën, die vroeger door de machthebbers zelve verkondigd zijn.

En zo kunnen wij omtrent de toekomst van de vrouwen onder het nationaalsocialisme wel deze uitspraak doen: dat het er weinig op aan komt wat de nationaal-socialistische opvattingen waren omtrent positie en taak van de vrouw; en dat de houding van de vrouw ten aanzien van het nationaalsocialisme er heel weinig meer toe doet: in de nationaalsocialistische staat geeft maar één ding de doorslag: het belang van de staat.

Wij hebben al gezien, dat dit staatsbelang in weinige jaren de uitspraken over de vrouw als staatsburgeres

en haar positie op de arbeidsmarkt volkomen heeft veranderd. En wij mogen op grond daarvan voorspellen, dat deze veranderingen door zullen gaan. Met als enige logische oorzaak, als enige motor: het belang van de staat.

Op het ogenblik beleeft de Duitse ekonomie een tijd van hoogkonjunktuur. Men komt in de fabrieken handen tekort. Dus vraagt men naar vrouwenarbeid, dus neemt men alle mogelijke maatregelen van staatswege om de vrouwen maar naar de fabrieken te krijgen.

Het is niet te verwachten, dat deze hoogkonjunktuur aan zal houden. Zonder twijfel komt hierop binnen enige jaren de terugslag. Het is - in het licht van de nationaal-socialistische politiek - niet te veel gezegd als men voorspelt, dat dan de arbeidende vrouwen het eerst zullen worden ontslagen. Waarschijnlijk zal dan de leuze, dat de vrouw in haar gezin hoort, ook wel weer opgeld gaan doen.

Het staatsbelang in Duitsland en in andere fascistische landen eist op het ogenblik oorlogsvoorbereiding. En daarbij worden de vrouwen zo veel mogelijk ingeschakeld. Als arbeidster in de oorlogsindustrie, als voortbrengster van kinderen, die soldaten kunnen worden, als hulpkracht in Rode Kruis en talloze andere hulporganisaties, overal kan men thans de vrouwen gebruiken.

De inschakeling van de vrouwen geschiedt zeer intensief en praktisch niemand kan er zich aan onttrekken. Het jonge meisje wordt in Duitsland vanaf het moment dat zij op school komt totdat zij volwassen is, door het nationaalsocialisme beinvloed en geschoold: op de scholen, in de Bund Deutscher Mädel, tijdens het arbeidsdienstjaar, dat nu voor allen verplicht wordt, in kampen en tenslotte in de N.S. Frauenschaft, voedt men hen op in de nationaal-socialistische principes en bereidt men hen systematisch voor op hun taak in oorlogstijd. De meeste vrouwen en

meisjes zijn wel gedwongen aan dit werk mee te doen en lid te zijn van de betreffende organisaties. Een ambtenaarsvrouw b.v. kan, om de positie van haar man niet in gevaar te brengen, zich niet afzijdig houden van de Frauenschaft.

Er wordt geen dwang versmaad om ook andere hoofddoeleinden van het ogenblik te bereiken. Het is b.v. thans in Duitsland vrijwel onmogelijk om Neo-Malthusiaanse voorbehoedmiddelen te kopen. Ook de vrouwen, die dat niet willen, zijn dus thans in vele omstandigheden gedwongen om kinderen ter wereld te brengen.

In het leven van de Duitse vrouw heeft het nationaalsocialisme dus wel zeer diep ingegrepen. Er is geen sprake meer van, dat zij vrij kan kiezen hoe zij haar leven wil inrichten en dat zij kan leven volgens eigen principes. De staat bepaalt of zij kinderen mag hebben - soms ook of zij met de man van haar keuze wel trouwen mag. De staat schrijft haar een politieke en morele mening voor en hij schakelt haar in in zijn systeem en zijn doeleinden. Hoe reageert daarop nu de Duitse vrouw?

Met alle restricties, die gemaakt moeten worden omdat de berichten vaak schaars en onbetrouwbaar zijn, meen ik daaromtrent toch wel enkele indrukken te kunnen weergeven. Zij gelden echter alleen voor het ogenblik. Misschien zal ook in dit opzicht Duitschland er over een jaar weer heel anders uitzien.

Er wordt vrijwel in alle kringen door vrouwen van tijd tot tijd ‘gemopperd’ over twee dingen: de schaarste en duurte van noodzakelijke levensmiddelen en kledingstoffen en het feit, dat het nationaalsocialisme het gezinsleven zo sterk beperkt. De politiek en de oorlogsvoorbereiding, heel het sociale terrein, dat het nationaalsocialisme op het ogenblik in Duitsland bestrijkt, stellen hoge eisen aan alle leden van het volk.

De mannen worden steeds in beslag genomen door allerlei funkties, de kinderen hebben oefeningen en kampen, zijn zelfs na hun schooltijd een heel jaar afwezig. De vrouwen hebben hun eigen organisaties met al het werk, dat daaraan verbonden is en bovendien wordt thans ook nog van de arbeidersvrouwen gevraagd, dat zij in de fabrieken gaan arbeiden. Geschoolde arbeidskrachten worden vrij willekeurig door het land heen en weer gestuurd, zodat in bepaalde streken in vrijwel ieder arbeidersgezin meerdere kostgangers zijn ingekwartierd. Deze zijn dan maandenlang bij hun eigen gezinnen weg.

In verband daarmee en ook met het arbeidsdienstjaar is de moraliteit, vooral in arbeidersgezinnen er in de laatste jaren niet op vooruit gegaan. Verschillende berichten maken melding van een ontstellende stijging van het aantal onwettige geboorten en van zwangerschap van heel jonge meisjes. De ontredderde toestand van de gezinnen krijgt hiervan de schuld.

Deze opmerkingen worden algemeen gemaakt, door alle Duitse vrouwen, die hun ogen open houden. Voor het overige wordt men getroffen door het belangrijke verschil in houding en opinie tussen arbeidersvrouwen en vrouwen uit andere kringen van de maatschappij. Tijdens de krisisjaren waren de verschillen tussen arbeiders en intellektuelen genivelleerd: de standentrots had een knauw gekregen, beide groepen stonden voor dezelfde problemen en zochten gelijkluidende oplossingen. Nu is er weer een aanmerkelijk verschil.

De intellektuele vrouwen mogen veel meer zeggen: ‘Die Frau’ verschijnt nog, onder de oude redaktie. Het is *niet* gelijkgeschakeld, heeft zich echter wel aangepast: het vertoont een sterke voorkeur voor ‘neutrale’ onderwerpen, zoals de Griekse oudheid en koningin Victoria.

Het doet nergens sterker aan denken dan aan de socialistische tijdschriften uit de oorlogstijd, die vol stonden met statistieken over de aardappelendistributie en het grote probleem, dat allen bezig hield, slechts bij uitzondering in zijn kolommen toelieten.

Maar die uitzondering bestaat dan toch nog: in het Septembernummer schrijft Gertrud Bäumer, vertegenwoordigster van het republikeinse Duitschland bij de Volkenbond, een artikel over 'Der Status der Deutschen Frau', waarin duidelijk wordt uitgesproken, dat over het geheel genomen de positie van de vrouw in Duitsland niet is verbeterd. De vermelding van verschillende lichtpunten (de 'nieuwe geest' en de grotere sociale instelling bij de vrouwen) krijgt uitdrukkelijk een secondaire plaats.

Bovendien zijn de gevolgen voor de intellektuele vrouwen meegevallen. Voor velen van hen betekent het nationaalsocialisme een nieuwe ontplooiingskans: het geeft hun een taak, zij hebben een doel in het leven gekregen. Volgens Die Frau zijn er op het moment bij de N.S. Frauenschaft *een half millioen* 'Amtswalterinnen', dus vrouwen, die de een of andere funktie bekleden. Bovendien omvat het nationaal-socialistische Frauenwerk alles wat men vroeger onder 'Fürsorge' verstond. Een zeer groot deel van de arbeid, die hierdoor verricht wordt, geschiedt gratis door de leden van de 'Frauenschaft'. Het zullen wel voornamelijk de meer ontwikkelde vrouwen zijn, die hiervoor in aanmerking komen. Het verrichten van nuttig sociaal werk in goed georganiseerd verband maakt het hun licht de schaduwzijden van het regime te vergeten.

Ook Hilary Newitt, die het oude Duitsland goed kent en omtrent het nieuwe goed is ingelicht, is van mening, dat vooral de jonge Duitse vrouwen over het nationaalsocialisme geestdriftig zijn. Er zal spoedig een generatie

zijn, die niet anders gekend heeft en voor wie de oorlogsstemming en de autarkie met al zijn bezwaren vanzelfsprekend zijn. De nieuwe staat geeft haar de mogelijkheid om haar aktiviteit te ontplooien, om zich nuttig te maken.

De arbeidersvrouwen hebben het onder het regime veel harder te verduren. Van hen wordt geen vrijwillig werk gevraagd: er wordt loonarbeid van hen geëist. Zij lijden veel meer onder de voedselschaarste, omdat zij geen Ersatz kunnen kopen en omdat zij en hun gezinnen, die zwaar werk verrichten, krachtig voedsel nodig hebben. Onder de arbeidersvrouwen is het enthousiasme niet groot. Men kan er zeker van zijn, dat de vrouwen, die in enkele steden betogingen hebben gehouden en geroepen hebben 'Gebt uns unsere Söhne wieder, die in Spanien sind', arbeidersvrouwen zijn geweest.

***

Het nationaalsocialisme schijnt dus iets te bereiken, wat langen tijd geen enkele andere politieke stroming gelukt is: het heeft de vrouwen uit haar huizen gehaald en het heeft haar sociaal bewust gemaakt. Het kon op de vrouwen vat krijgen, doordat zo velen van haar in een moeilijke tijd politiek onverschillig waren en van sociale verhoudingen niets wisten of begrepen. Maar het heeft tevens die onkunde en onverschilligheid opgeheven: het voedt de vrouwen weliswaar niet op tot zelfstandig denkende mensen, maar toch wel tot politiek werkzamen. Men kan dit zeggen van allerlei fascistische stromingen, ook van die, welke - zoals de N.S.B. - het waarschijnlijk nooit tot machtsvorming van betekenis zullen brengen. Ook zij hebben de vrouwen en de mannen gehaald uit de sfeer van politieke afzijdigheid en onverschilligheid, die nog zo sterk vooral de intellektuele middenstand beheerst. Maar hoeveel sterker geldt dit niet voor Duitsland, waar het nationaalsocialisme universeel is.

Dat het alle mensen in de politieke sfeer trekt, is stellig de kracht van het nationaalsocialisme. Wellicht zal het op den duur de zwakheid ervan blijken te zijn. Want al deze personen, die men nu dwingt de blik te wenden van het eigen gezinsleven en de eigen arbeid naar het algemene doel: de staat, de maatschappij, kunnen er op den duur ook genoeg van krijgen om altijd in de zelfde richting te moeten blijven kijken.

Bovendien zal in de toekomst wel blijken, wat men zich nu liever nog maar niet al te scherp realiseert: dat toch voor de overgrote meerderheid van de bevolking het nationaalsocialisme niet heeft gebracht wat men ervan verwacht had. De vage hoop en verwachtingen van de meeste vrouwen gingen toch wel in de eerste plaats in de richting van een gemakkelijker, onbezorgder leven: van meer huwelijkskansen, van een ongestoord gezinsleven, van ongeschokte welvaart. Voor de meeste gezinnen in Duitsland is het leven er echter niet gemakkelijker op geworden. En nu beleeft het land nog een hoogkonjunktuur. De onvermijdelijke kentering - om van oorlog nog maar niet te spreken - zal hun het leven nog verzwaren.

Het nationaalsocialisme heeft in zijn begin-periode niet anders dan minachting voor de vrouwen getoond: en duizenden vrouwen zijn ondanks die minachting, neen, misschien wel juist òm die minachting, geestdriftig met het nationaalsocialisme mee opgetrokken. De tijd van minachting schijnt nu voorlopig voorbij. Misschien zullen dan nu ook de vrouwen in het nationaal-socialistische Duitsland ontgroeien aan de betovering van de leer en langzaam gaan beseffen wat voor hun leven de vrijheid - de vrijheid van denken en van stemmen, de vrijheid van arbeidskeuze en van eigen zelfstandige ontwikkeling - zou kunnen betekenen.